

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

ȘCOALA DOCTORALĂ – DOMENIUL ȘTIINȚE POLITICE

TEZĂ DE DOCTORAT

**Federația Rusă și Turcia între cooperare și conflict
în Regiunea Mării Negre**

REZUMAT

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Ioan Mircea PAȘCU

Doctorand

Aurel LAZĂR

BUCUREȘTI

2021

Cuprins

Lista abrevierilor	Error! Bookmark not defined.
INTRODUCERE.....	Error! Bookmark not defined.
a. Motivația alegerii temei	Error! Bookmark not defined.
b. Noutatea și actualitatea temei.....	Error! Bookmark not defined.
c. Obiectivele studiului.....	Error! Bookmark not defined.
d. Întrebările de crecetare și ipoteza	Error! Bookmark not defined.
e. Metodologie.....	Error! Bookmark not defined.
f. Limitele cercetării.....	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL I: REZUMATUL LITERATURII DE SPECIALITATE..	Error! Bookmark not defined.
Introducere	Error! Bookmark not defined.
1.1. Perspectiva cercetătorilor ruși	Error! Bookmark not defined.
1.2. Perspectiva cercetătorilor turci	Error! Bookmark not defined.
1.3. Perspectiva cercetătorilor internaționali	Error! Bookmark not defined.
1.4. Perspectiva cercetătorilor internaționali privitor la implicațiile raporturilor ruso-turce asupra relației Turcia-NATO	Error! Bookmark not defined.
Concluzii	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL II: CADRUL TEORETIC	Error! Bookmark not defined.
Introducere	Error! Bookmark not defined.
2.1. Cooperarea și conflictul din perspectivă neoliberală.....	Error! Bookmark not defined.
2.2. Interdependența Complexă.....	Error! Bookmark not defined.
2.3. Critici aaduse teoriei Interdependența Complexă	Error! Bookmark not defined.
2.4. Raționamentul utilizării teoriei Interdependența Complexă	Error! Bookmark not defined.
2.5. Testarea în studii anterioare a relației de Interdependență Complexă dintre Federația Rusă și Turcia	Error! Bookmark not defined.
Concluzii	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL III: IMPORTANȚA STRATEGICĂ A MĂRII NEGRE ȘI ISTORIA RELAȚIILOR RUSO-TURCE	Error! Bookmark not defined.
Introducere	Error! Bookmark not defined.
3.1. Istoria și importanță strategică a regiunii Mării Negre.....	Error! Bookmark not defined.
3.2. Cronologia relațiilor ruso-turce.....	Error! Bookmark not defined.
3.2.1. Perioada de contestare a puterii otomane în Marea Neagră	Error! Bookmark not defined.
3.2.2. Perioada interbelică.....	Error! Bookmark not defined.

3.2.3. Perioada post-belică	Error! Bookmark not defined.
3.2.4. Perioada Războiului Rece – limitele conflictului și cooperării	Error! Bookmark not defined.
3.2.5. Coordonatele relațiilor ruso-turce după disoluția URSS	Error! Bookmark not defined.
3.2.6. Era Erdogan-Putin	Error! Bookmark not defined.
Concluzii	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL IV: COOPERAREA RUSO-TURCĂ ÎN DOMENIILE ENERGETIC ȘI MILITARE Error! Bookmark not defined.	
Introducere	Error! Bookmark not defined.
4.1. Coordonatele cooperării ruso-turce în domeniul economic	Error! Bookmark not defined.
4.2. Domeniul energetic	Error! Bookmark not defined.
4.2.1. Strategia energetică a Turciei	Error! Bookmark not defined.
4.2.2. Strategia energetică a Federației Ruse	Error! Bookmark not defined.
4.2.3. Gazoductul TurkStream	Error! Bookmark not defined.
4.2.4. Centrala Nucleară de la Akkuyu	Error! Bookmark not defined.
4.3. Domeniul militar	Error! Bookmark not defined.
4.3.1. Scurt istoric al cooperării militare dintre Federația Rusă și Turcia	Error! Bookmark not defined.
4.3.2. Strategia de apărare lansată de Turcia în anul 2000 – distanțarea de NATO și apropierea de Federația Rusă.....	Error! Bookmark not defined.
4.3.3. Procurarea de către Turcia a unor sisteme de apărare aeriană	Error! Bookmark not defined.
4.3.4. Afacerea S-400 Triumph.....	Error! Bookmark not defined.
Concluzii	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL V: AMBIVALENȚA COMPETIȚIE-COOPERARE ÎN RELAȚIA BILATERALĂ RUSO-TURCĂ Error! Bookmark not defined.	
Introducere	Error! Bookmark not defined.
5.1. Cooperarea și competiție în Caucaz	Error! Bookmark not defined.
6.1.1. Caucazul de Sud.....	Error! Bookmark not defined.
5.1.2. Caucazul de Nord.....	Error! Bookmark not defined.
5.2. Cooperare și competiție în Ucraina	Error! Bookmark not defined.
5.3. Cooperare și conflict în Siria.....	Error! Bookmark not defined.
5.3.1. Implicațiile de securitate ale conflictului din Siria asupra Mării Negre	Error! Bookmark not defined.
5.3.2. Primăvara Arabă	Error! Bookmark not defined.
5.3.2. Implicațiile intervenției ruse în conflictul din Siria asupra relației bilaterale ruso-turce	Error! Bookmark not defined.
5.3.3. Incidentul aviatic din noiembrie 2015 și „Războiul Rece Ruso-Turc”	Error! Bookmark not defined.
5.3.4. Tentativa de lovitură de stat din Turcia (2016) – factor favorizant al reluării și intensificării relațiilor bilaterale ruso-turce.....	Error! Bookmark not defined.

Concluzii	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL VI: EVOLUȚIA RELAȚIEI TURCIA-NATO ȘI OPERAȚIUNILE SUBVERSIVE RUSE DE SUBMINARE A ACESTEIA.....	Error! Bookmark not defined.
Introducere	Error! Bookmark not defined.
6.1. Relația Turcia-NATO – „întâietatea interesului național”	Error! Bookmark not defined.
6.2. Acțiunile subversive ale Kremlinului menite să genereze clivaje la nivelul relației Turcia-NATO	Error! Bookmark not defined.
Concluzii	Error! Bookmark not defined.
CONCLUZII FINALE	Error! Bookmark not defined.
Anexe	Error! Bookmark not defined.
Bibliografie	Error! Bookmark not defined.

REZUMAT

„... Este vorba într-adevăr de o mare aproape închisă, care nu comunică cu Mediterana decât prin îngusta ieșire a Strâmtorilor; cu toate acestea, datorită marilor fluvii care se varsă în ea din adâncurile stepei sau din masivele Europei Centrale, datorită rețelei multiple a drumurilor continentale ce ajung în porturile ei, ea merită, tot atât de mult ca și alte mări mai deschise curenților din larg, numele de „**placă turnantă**” a marelui trafic și a schimburilor internaționale. Acest caracter de zonă de tranziție și de răscruce între Europa și Asia îl imprimă popoarelor și statelor stabilite pe litoralul ei. ...” (Marea Neagră în viziunea lui Gheorghe I. Brătianu).¹

Punctul de referință al expozeului nostru este reprezentat de citatul istoricului și omului politic român Gheorghe I. Brătianu, care a evidențiat cu mult spirit critic importanța regiunii Mării Negre, prezentând sintetic principalele caracteristici ale sale, care sunt de actualitate și în prezent. Prezintă interes faptul că, în pofida schimbării raportului de forțe regional, importanța strategică a Mării Negre a rămas constantă de-a lungul istoriei. Noua ordine mondială ce a urmat Războiului Rece a creat un context geopolitic propice pentru accelerarea dinamicilor regionale, fapt ce a readus în prim plan importanța regională și implicațiile globale ale evoluțiilor din Marea Neagră.

Războiul Ruso-Georgian din august 2008, anexarea Peninsulei Crimeea și militarizarea bazinului Mării Negre de către Federația Rusă au generat riscuri de securitate majore pentru statele riverane, UE și NATO. În contextul acestor evoluții, rolul regional jucat de Turcia a devenit unul deosebit de important, având în vedere calitatea sa de stat membru al NATO și de principal partener comercial al Federației Ruse în regiune. Noul context securitar post-2008 a generat provocări și oportunități pentru Turcia în regiunea Mării Negre, modul de poziționare al establishmentul politic de la Ankara față de evoluțiile geopolitice regionale fiind relevant pentru NATO și Federația Rusă deopotrivă.

---

¹ Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră - De la origini până la cucerirea otomană*, Volumul I. București, Editura Meridiane, 1988, p. 87.

a. Motivația alegerii temei

Având în vedere evoluțiile geopolitice din regiunea Mării Negre ulterior anului 2008, considerăm că evidențierea coordonatelor relației bilaterale dintre Federația Rusă și Turcia este de o importanță deosebită pentru contextul geopolitic actual și viitor. Federația Rusă și Turcia sunt statele cu cea mai importantă putere militară și economică din regiune, iar modul de raportare al acestora la evoluțiile din Marea Neagră, în mod independent sau în cooperare, are potențialul de a genera stabilitate sau instabilitate regională. Totodată, având în vedere că Turcia este cel mai relevant stat NATO riveran Mării Negre și candidat la Uniunea Europeană (UE), acțiunile sale în regiune se pot constitui în provocări la adresa Alianței și/sau UE.

Identificarea principalelor coordonate ale politicii externe și a modului de raportare al Turciei la acțiunile ruse în regiunea Mării Negre este relevantă pentru modul de formulare de către NATO și UE a politicilor și strategiilor regionale. Turcia nu este importantă pentru NATO doar din punct de vedere al capacităților militare și al poziției geostrategice deținute. Relevanța Turciei este dată și de faptul că, în calitate de stat membru al NATO, are capacitatea de a influența sau bloca anumite decizii strategice ale Alianței, care vizează regiunea Mării Negre. Având în vedere că deciziile în interiorul NATO se adoptă numai cu consensul tuturor statelor membre, poziția și influența Turciei poate favoriza existența consensului sau poate genera blocaje instituționale.

Este de ordinul evidenței faptul că ulterior disoluției Uniunii Sovietice raporturile dintre Moscova și Ankara s-au intensificat, proces care a creat un cadru propice pentru dezvoltarea unor proiecte strategice. Având în vedere importanța politică și de securitate a unor astfel de inițiative, se impune examinarea implicațiilor pe care acestea le au asupra modului de formulare a politicii externe și a strategiilor regionale în cazul Moscovei și Ankarei. Stabilirea coordonatelor raporturilor bilaterale și cunoașterea domeniilor impactate de interdependența existentă în relația bilaterală sunt relevante în procesul de formulare a politicilor și strategiilor regionale ale comunității Euro-Atlantice. Capacitatea de anticipare de către comunitatea Euro-Atlantică a potențialelor acțiuni cu impact regional ale Ankarei și Moscovei, atât independent, cât și în comun, are potențialul de a furniza avantaje strategice în raporturile cu cele două state.

b. Noutatea și actualitatea temei

„Marea Neagră este de o importanță crucială pentru Europa, deoarece se constituie într-o intersecție de maximă importanță între coridoarele este-vest și nord-sud. Cine controlează Marea Neagră are posibilitatea de a-și proiecta forța pe continentul european, în special în Balcani și Europa Centrală, dar și în Estul Mediteranei, Caucaz și nordul Orientului Mijlociu” (Pavel Anastasov, NATO)².

Având în vedere acțiunile revizioniste ruse în regiunea Mării Negre, activismul în creștere al Turciei și „dezghețarea” unor „conflicte înghețate”, dinamica relației ruso-turce are potențialul de a influența evoluțiile geopolitice din regiune. Un exemplu recent în acest sens este conflictul din Nagorno-Karabakh, reizbucnit în 2020, context în care Moscova și Ankara au fost principalii actori regionali care s-au implicați și care au avut interesul să determine deznodământul ostilităților. De asemenea, având în vedere acțiunile ruse aflate în opoziție cu interesele NATO în regiune, deciziile politice ale Ankarei au capacitatea de a determina consolidarea influenței regionale a Moscovei sau a Occidentului. Calitatea Turciei de garant al strâmtorilor Mării Negre, acordată prin Convenția de la Montreaux din 1936, îi permite statului turc să fie un *balancer* între est și vest, așa cum a demonstrat-o în cursul Războiului Ruso-Georgian.

Considerăm că tema cercetării pe care o întreprindem va rămâne actuală pentru o lungă perioadă de timp, deoarece complexitatea jocului strategic în Marea Neagră este în creștere și dosarele de conflict sunt departe de a fi soluționate. În contextul creșterii agresivității ruse, inclusiv pe durata exercițiilor militare internaționale organizate în regiune împreună cu Ucraina, reacția Turciei la aceste evoluții este monitorizată atent de către Moscova și Occident. O altă tema care va suscita interesul Moscovei este intensificarea cooperării în domeniul militar dintre Turcia și Ucraina.

Ținând cont de evoluțiile prezentate anterior, există o probabilitate ridicată ca tensiunile din Marea Neagră să se mențină la un nivel ridicat sau să se intensifice. Pe acest fond, considerăm că relația bilaterală ruso-turcă va influența pe termen lung jocul strategic regional. Dincolo de considerentele strategice generale, relația ruso-turcă va continua să fie relevantă în

---

² Pavel Anastasov, *The Black Sea region: a critical intersection*, 25 mai 2018, [Online], Disponibil la: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/05/25/the-black-sea-region-a-critical-intersection/index.html>, [Accesat la data de: 10.07.2021].

special în contextul intensificării cooperării dintre cele două state în domeniul proiectelor energetice strategice și al celor militare.

c. Obiectivele studiului

Primul obiectiv al cercetării este acela de a evidenția principalele coordonate ale relației dihotomice cooperare-conflict dintre Federația Rusă și Turcia, începând cu anul 2008. Stabilirea limitelor cooperării și conflictului este relevantă în procesul de determinare a caracteristicilor interdependenței specifice relației bilaterale ruso-turce. Cercetarea pe care o realizăm vizează atât prezentarea subiectelor/domeniilor care favorizează cooperarea bilaterală, cât și a celor care crează contextul propice manifestării conflictului. Analiza comparată și integrată a celor două dimensiuni aflate în antagonism ne permite să izolăm factorii care au potențialul de modifica coordonatele relației bilaterale ruso-turce și de a favoriza sau nu manifestarea Interdependența Complexă între cele două.

Al doilea obiectiv al cercetării vizează dimensiunea cooperării ruso-turce în domenii strategice și implicațiile acesteia asupra modului de formulare a politicii externe a celor două state. Am acordat însă prioritate manierei în care politica externă a statului turc este impactată de cooperarea strategică cu Federația Rusă. Principalul scop al acestei abordări este acela de a evidenția potențialul cooperării ruso-turce de a determina statul turc să recurgă la acțiuni contrare intereselor partenerilor Euro-Atlantici.

d. Întrebările de cercetare și ipoteza

Având în vedere evoluțiile menționate anterior, am decis să surprindem principalele schimbări care au marcat relația bilaterală ruso-turcă după anul 2008 și să evidențiem implicațiile regionale și globale ale acestora. Pe cale de consecință, ne propunem să răspundem la următoarele întrebări de cercetare: **(1) a favorizat relația dihotomică cooperare-conflict dintre Federația Rusă și Turcia manifestarea Interdependenței Complexe la nivelul relației bilaterale dintre cele două state? (2) a influențat interdependența dintre Federația Rusă și Turcia, în domenii strategice, politicile și strategiile de politică externă ale statului turc, în special cele privitoare la relația cu partenerii Euro-Atlantici?**

Pe baza întrebărilor de cercetare intenționăm să testăm ipoteza conform căreia **„ulterior anului 2008, relația bilaterală ruso-turcă, în special cooperarea din domeniile energetic și**

militar, a favorizat manifestarea unei relații de Interdependență Complexă între cele două state, acestea fiind interesate să mențină *status quo*-ului regional și să-și consolideze parteneriatul. Această situație a generat provocări și/sau riscuri de securitate pentru partenerii Euro-Atlantici”.

e. Metodologie

Ținând cont de nivelul ridicat de complexitate al relației bilaterale ruso-turce și a existenței unui număr ridicat de problematici, în demersul investigativ am utilizat o strategie mixtă, utilizând analiza cantitativă și calitativă, iar corelarea datelor a fost realizată prin metoda interpretativă, specifică domeniului de analiză a politicii externe. Analiza cantitativă a servit la determinarea numerică a nivelului de interdependență dintre Federația Rusă și Turcia. Cât privește analiza calitativă, am utilizat metodele istorică și comparativă.

Utilizarea metodei istorice în cercetarea pe care o întreprindem a folosit la evidențierea modelelor comportamentale ale celor două state în durata lungă a timpului și reacția acestora la presiuni interne și externe. Totodată, având în vedere că în cazul statelor naționale trecutul istoric joacă un rol crucial în formularea politicilor și strategiilor de politică externă, am considerat că metoda istorică se pretează cu multă justețe cercetării pe care o realizăm. Este de menționat că am utilizat metoda istorică concomitent cu metoda comparativă, având astfel posibilitatea să evidențiem problematicile care nu au suferit modificări de-a lungul timpului, dar să prezentăm și informațiile de noutate și schimbările de paradigmă.

Cercetarea include surse primare, documente oficiale, interviuri, declarații, lucrări de specialitate, sinteze, rapoarte ale unor organizații internaționale, revistele și articole de specialitate, statistici publicate de instituții publice din Federația Rusă și Turcia, studii și statistici realizate de instituții de învățământ superior din Turcia și Federația Rusă, lucrări publicate de organizațiile finanțate de ministerele Afacerilor Externe ale celor două state etc.

Având în vedere că cercetarea are o pronunțată componentă istorică, punctul de plecare l-a reprezentat studierea relației bilaterale ruso-turce în durata lungă a timpului, demers pe parcursul căruia am prezentat principalele tendințe, schimbările generate de contextul geopolitic și impactul factorilor externi. În acest sens, am studiat principalii autori care au tratat subiectul relațiilor ruso-turce pe termen lung, fapt ce ne-a oferit o perspectivă de ansamblu asupra subiectului cercetat.

Ulterior, am utilizat ca bază de documentare strategiile și politicile oficiale ale Federației Ruse și Turciei în domeniul energetic și securitar, parte din aceste documente putând fi consultate pe paginile oficiale ale unor instituții publice din cele două state. Având în vedere relevanța și implicațiile relației ruso-turce asupra regiunii Mării Negre și comunității Euro-Atlantice, analiza pe care am întreprins-o include rapoarte, strategii, documente oficiale ale unor instituții precum NATO, UE, OSCE, OCEMN etc.

Baza științifică a cercetării este compusă dintr-un număr mare de lucrări și articole de specialitate care au abordat subiectul relațiilor ruso-turce, în special dimensiunea cooperare-conflict. Este de menționat faptul că am împărțit pe categorii lucrările de specialitate consultate, în funcție de background-ul științific al autorilor și de proveniența acestora. Cele trei categorii au în componență cercetători ruși, turci și din alte spații geografice, care au studiat relația bilaterală ruso-turcă. În cazul fiecărei categorii în parte am prezentat principalele abordări, evidențiind punctele comune ale acestora. Totodată, ulterior trecerii în revistă a concluziilor pentru fiecare categorie de cercetători în parte, am realizat o analiză comparată, pentru a evidenția diferențele de abordare și elementele comune.

Accesul la conținutul revistelor și articolelor de specialitate din domeniul relațiilor internaționale din țară și din străinătate a fost asigurat prin bazele de date electronice precum JSTOR, PROQUEST, EBSCOhost, Google Scholar, Academia.edu, Research Gate etc.

În primul capitol al tezei (**Rezumatul literaturii de specialitate**) am analizat principalele lucrări de specialitate care au abordat tema relației dihotomice cooperare-conflict dintre Federația Rusă și Turcia. Pentru a avea o imagine cât mai clară și obiectivă a subiectului, am selectat lucrări de specialitate provenite din mai multe spații. În prima secțiune a acestui capitol am inclus lucrări realizate de cercetători ruși, afiliați unor instituții din Federația Rusă (universități, think tank-uri, organizații etc.). Anterior includerii în studiu a lucrărilor menționate am studiat background-ul științific al fiecărui cercetător în parte, pentru a ne asigura că informațiile diseminate de aceștia promovează punctul de vedere rus privind relația bilaterală ruso-turcă. În cea de-a doua secțiune a capitolului am inclus cercetări și studii realizate de cercetători turci (exponenți ai establishmentului politic de la Ankara, membri ai unor organizații finanțate de Ministerul Afacerilor Externe din Turcia, profesori ai unor universități de stat din Turcia etc.). Similar secțiunii rezervate cercetătorilor ruși, raționamentul selectării cercetătorilor apropiați

establishmentului politic de la Ankara a fost acela de a identifica în mod indirect politica statului turc privind relația cu Federația Rusă.

În cea de-a treia secțiune a primului capitol, am inclus cercetări și studii care nu sunt contaminate ideologic de abordările statelor rus și turc. În pofida faptului că printre autorii celei de-a treia secțiuni se numără și autori turci, am avut în vedere ca aceștia să fie membri ai unor centre internaționale de analiză, organizații independente etc. La sfârșitul fiecărei secțiuni am prezentat ideile comune ale cercetătorilor, iar la finalul capitolului am realizat o analiză comparativă între abordările celor trei categorii. În urma analizei am identificat o serie de diferențe de abordare ale celor trei categorii de cercetători, însă am trecut în revistă și punctele de convergență.

În cel de-al doilea capitol (**Cadrul teoretic**) prezentăm într-o primă fază maniera în care neoliberalii s-au raportat la relația de cooperare-conflict. Totodată, am oferit date privitoare la etimologia conceptului Interdependență Complexă și etapele care au condus la transformarea acestuia într-o teorie de relații internaționale. Totodată, în această secțiune evidențiem principalele caracteristici ale Interdependenței Complexe și principalele limitări ale teoriei.

Ulterior prezentării cadrului teoretic, am prezentat principalele cercetări care au abordat relația bilaterală dintre Federația Rusă și Turcia din perspectiva grilei de analiză propusă de teoria Interdependenței Complexe. Am evidențiat maniera în care teoria a fost aplicată relației ruso-turce, prezentând atât punctele tari, cât și minusurile cercetărilor anterioare. De asemenea, am prezentat perspectiva din care am ales să aplicăm teoria la cercetarea pe care o întreprindem, evidențiind principalele avantaje ale abordării noastre și elementele de noutate pe care le implică aceasta.

În al treilea capitol (**Importanța strategică a Mării Negre și istoria relațiilor bilaterale ruso-turce**), prezentăm sintetic caracteristicile regiunii și modul în care acestea favorizează anumite comportamente ale statelor care o compun. Totodată, în acest capitol evidențiem principalele etape care au marcat istoria relațiilor bilaterale ruso-turce de la stabilirea relațiilor diplomatice și până la tandemul Putin-Erdoğan. Observarea relației bilaterale ruso-turce în durata lungă a timpului ne permite să evidențiem modul în care cele două puteri și-au disputat supremația regională și maniera de raportare a acestora la relația bilaterală. Totodată, în acest capitol prezentăm fluctuațiile inerente relației bilaterale și mecanismele care au favorizat

cooperarea și conflictul dintre cele două puteri, rolul jucat de Occident și relevanța alianțelor regionale și globale.

În capitolul patru al tezei (**Cooperarea ruso-turcă în domeniile energetic și militar**) analizăm coordonatele cooperării ruso-turce în domeniul proiectelor energetice strategice și în domeniul militar. Obiectivul principal este acela de a evidenția rolul pe care cele două sectoare de activitate îl au în creșterea nivelului de interdependență dintre Moscova și Ankara. În prima secțiune a acestui capitol analizăm strategiile energetice ale statelor rus și turc și implicațiile de ordin strategic ale proiectelor dezvoltate în comun de cele două state în domeniul energetic. Când privește strategiile energetice ale celor două state, investigăm importanța acestora atât în plan intern, cât și extern, evidențiind implicațiile asupra regiunii Mării Negre.

În cazul Turciei, evidențiem rolul jucat de importurile de resurse energetice în strategia de asigurarea a necesarului intern de energie. Totodată, prezentăm principalele implicații regionale ale strategiei establishmentului politic de la Ankara de a transform Turcia într-un hub energetic regional. În cazul Federației Ruse, analiza se concentrează în special pe evidențierea rolului jucat de strategia energetică în plan extern și a implicațiilor strategice ale acesteia. Considerăm că investigarea principalelor coordonate din domeniul energetic ale strategiilor celor două state și sublinierea elementelor convergente este esențială pentru înțelegerea resorturilor care favorizează cooperarea în domeniul energetic dintre Moscova și Ankara. Având în vedere importanța acordată de Federația Rusă și Turcia cooperării în domeniul energetic, prezentăm modul de gestionare a problematicii de către cele două state și implicațiile regionale ale proiectelor energetice strategice dezvoltate de acestea.

În prima secțiune a acestui capitol, investigăm rolul jucat de gazoductul TurkStream 2 și de Centrala Nucleară de la Akkuyu în consolidarea relației bilaterale ruso-turce în domeniul energetic și implicațiile acestora asupra relației dintre Ankara și partenerii Euro-Atlantici. În cazul gazoductului TurkStream 2 prezentăm implicațiile de ordin economic și strategic ale proiectului, evidențiind conecințele regionale ale dezvoltării acestuia. Acordăm o atenție deosebită modului în care statele occidentale au reacționat la operaționalizarea acestui proiect. În cazul Centralei Nucleare de la Akkuyu, investigăm motivele pentru care Turcia a ales să atribuie proiectul unei companii din Federația Rusă și implicațiile proiectului asupra relației bilaterale ruso-turce.

În cea de-a doua secțiune a acestui capitol prezentăm principalele coordonate ale cooperării în domeniul militar dintre cele două state. Am evidențiat principalele proiecte dezvoltate în comun de Moscova și Ankara după disoluția URSS, însă am acordat prioritate subiectului achiziției de către Turcia a sistemului de apărare aeriană S-400 Triumph. Având în vedere că Turcia este stat membru NATO iar Federația Rusă principala amenințare de securitate la adresa Alianței, în această secțiune am prezentat implicațiile acestui contract asupra relației dintre NATO și Turcia. Am evidențiat în special reacția aliaților la decizia Turciei de a achiziționa sistemul rus, precum și modul de re poziționare al statului turc în raport cu acțiunile partenerilor Euro-Atlantici.

În capitolul al cincilea al tezei (**Ambivalența competiție-cooperare în relația bilaterală ruso-turcă**) am prezentat principalele dosare problematice ale relației ruso-turce în Marea Neagră și modul în care deciziile de politică externă ale celor două state se influențează reciproc. În prima secțiune a acestui capitol am analizat dinamicile de securitate din regiunea Cucaz, interesele Federației Ruse și Turciei în acest areal și maniera în care cele două state își ajustează acțiunile în funcție de evoluțiile regionale. În a doua secțiune a acestui capitol am analizat consecințele asupra relației bilaterale a anexării de către Federația Rusă a Peninsulei Crimeea. Totodată, am prezentat principalele coordonate ale relației bilaterale dintre Turcia și Ucraina și importanța acestui subiect pentru relația bilaterală ruso-turcă. În ultima secțiune a acestui capitol am evidențiat principalele interese strategice ale Federației Ruse și Turciei în conflictul din Siria. De asemenea, am prezentat principalele coordonate ale cooperării și conflictului dintre Moscova și Ankara, punând în lumină abordarea prin care cele două state au ținut sub control tensiunile izbucnite în teatrul de operații din Siria.

Cel de-al șaselea capitol al tezei (**Raportarea Turciei la relația cu NATO și operațiunile ruse subversive menite să periclitizeze relația Turcia-NATO**) este compus din două secțiuni. În prima secțiune analizăm evoluția relației dintre Turcia și NATO după disoluția Uniunii Sovietice. Având în vedere dispariția principalei amenințări la adresa securității statului turc – URSS, oficialii de la Ankara au făcut demersuri în vederea creșterii influenței regionale și independenței strategice. Pentru atingerea celui de-al doilea deziderat, Turcia a pus pe primul plan interesele sale naționale, care adesea au fost în contradicție cu politicile regionale ale NATO. Printre acestea se numără demersurile establishmentului politic de la Ankara de a menține *status quo*-ul din bazinul Mării Negre. Având în vedere aceste aspecte, în prima secțiune

a capitolului analizăm coordonatele relației dintre Turcia și NATO, prezentând factorii care i-au determinat pe oficialii turci să formuleze politici opozabile intereselor NATO.

Deși acest subiect are implicații marginale asupra relației ruso-turce, este important de evidențiat modul de raportare al Turciei la relația cu NATO, pentru a identifica instrumentele utilizate de Federația Rusă pentru a genera clivaje între Ankara și NATO. În cea de-a doua secțiune a acestui capitol, analizăm modul în care Kremlinul a exploatat și accentuat tensiunile dintre Turcia și NATO, în scopul promovării propriei agende politice și deturnării parcursului Euro-Atlantic al statului turc.

f. Limitele cercetării

Având în vedere complexitatea subiectului cercetat și diversitatea problematicilor pe care le implică, una dintre principalele limitări este lipsa unei acoperiri complete a subiectului. Pe cale de consecință, cercetarea este limitată la evenimente, idei și atitudini care se subscriu argumentației. O altă limitare este generată de perioada vastă pe care o acoperim în cercetare – 2008-prezent, neavând capacitatea și instrumentele necesare pentru a parcurge toate materialele care au abordat subiectul relațiilor bilaterale ruso-turce. Este de menționat și faptul că, pe fondul necunoașterii unor limbi de circulație în arealul selectat, cum ar fi limbile rusă și turcă, accesul la date și informații oficiale și surse directe este limitat. Totodată, este de menționat faptul că materialele provenite din spațiile arab și asiatic au o pondere relativ mică, motivația fiind și în acest caz limitările de ordin lingvistic.

Pentru documentele și informațiile oficiale în limbile turcă și rusă disponibile, inclusiv în mediul online, am utilizat aplicații și programe de traducere precum Reverso și Translator.eu. Cu toate acestea, acuratețea traducerilor realizate prin intermediul instrumentelor amintite nu s-a ridicat la nivelul așteptărilor, motiv pentru am luat în considerare doar acele informații pe care am avut posibilitatea să le accesăm și verificăm și în limbi de circulație internațională precum engleza sau franceza.

Considerăm că se impune să menționăm și faptul că anumite dosare/problematici de pe agenda relațiilor bilaterale ruso-turce nu au fost soluționate, iar pentru unele dintre acestea nu există un orizont apropiat de soluționare. Având în vedere această stare de lucruri și caracterul imprezvizibil al relației ruso-turce, există posibilitatea apariției unor schimbări rapide și greu

anticipabile ale contextului geopolitic regional, care să infirme unele dintre judecățile de valoare pe care le-am avansat în prezenta cercetare.

Atragem atenția asupra faptului că enumerarea limitărilor nu are scopul de a justifica nivelul calitativ al argumentației, ci constituie o atenționare realizată din considerente etice privind posibile omisiuni în identificarea și prezentarea unor elemente ale argumentației.

În secțiunea **Concluzii finale**, formulăm răspunsurile la întrebările de cercetare și evidențiem rezultatele obținute în urma testării ipotezei de cercetare. Totodată, în această secțiune subliniem principalele implicații ale rezultatelor cercetării pe care am întreprins-o și contribuția pe care aceasta a adus-o domeniului. De asemenea, această secțiune cuprinde principalele limitări ale cercetării și întrebări ce se impun a fi adresate unor cercetări viitoare care vor trata subiectul relațiilor bilaterale ruso-turce.

Quid pro quo în relațiile internaționale? Regiunea Mării Negre este un spațiu de o importanță deosebită din punct de vedere economic și securitar pentru Federația Rusă și Turcia, precum și un spațiu de convergență al intereselor strategice ale celor două state. Dacă până în anul 1991 Uniunea Sovietică a constituit principala amenințare de securitate pentru statul turc, ordinea mondială de după Războiul Rece a schimbat raporturile de forță dintre Moscova și Ankara. Noul context a favorizat creșterea cooperării, în pofida menținerii unui nivel ridicat de competiție între cele două state. Scăderea influenței Kremlinului în spațiile din vecinătatea apropiată a determinat Ankara să recurgă la strategii menite să-i crească influența în Regiunea Mării Negre.

În paralel cu această abordare, Turcia a făcut demersuri în vederea creșterii autonomiei strategice, fapt ce a condus la o tensionare a relațiilor cu partenerii occidentali. Cât privește Regiunea Mării Negre, strategia establishmentului politic de la Ankara a vizat menținerea influenței și limitarea implicării Vestului în acest areal. Menținerea de către Ankara a Occidentului în afara Regiunii Mării Negre a fost o abordare care a convenit Kremlinului. Din acest motiv, partea rusă a vizat evitarea escaladării tensiunilor cu Turcia, în pofida multiplelor dosare de conflict existente pe agenda relațiilor bilaterale.

Intervenția rusă din Georgia și anexarea peninsulei Crimeea au determinat establishmentul politic de la Ankara să-și reconsidere strategia ce vizează regiunea Mării Neagră. Cu toate acestea, oficialii turci au continuat să limiteze acțiunile menite să consolideze prezența Occidentală în Marea Neagră, considerând că astfel de evoluții ar fi condus la instabilitate

regională. Această abordare a favorizat interesele Federației Ruse în regiune, începând cu anul 2014 Kremlinul recurgând la o consolidare accentuată a capacităților militare din bazinul Mării Negre.

Intensificarea cooperării în domeniul energetic a fost un factor care a contribuit la intensificarea raporturilor economice dintre Ankara și Moscova. Acest parcurs a facilitat creșterea numărului canalelor de contact formale, non-guvernamentale, dintre cele două state. Având în vedere aceste evoluții, putem afirma că relația bilaterală ruso-turcă ulterior anului 2008 este în acord cu prima caracteristică a teoriei Interdependența Complexă – *societățile sunt conectate prin intermediul mai multor canale*. Cu toate acestea, trebuie făcută mențiunea că, în termeni de importanță, canalele guvernamentale au avut o relevanță mult mai mare în economia relației bilaterale decât cele non-guvernamentale (ex. comunitatea oamenilor de afaceri ruși și turci). **Relația personală dintre Vladimir Putin și Recep Tayyip Erdoğan continuă să aibă un rol crescut în modul de purtare al relațiilor bilaterale ruso-turce. Totodată, lipsa unui cadru instituțional care să faciliteze cooperarea dintre cele două state este resimțită în condițiile izbucnirii unor conflicte. În astfel de situații, este de ordinul evidenței că rolul jucat de liderii politici în soluționarea diferendelor este mult mai mare decât cel al cadrului instituțional.**

Cât privește cea de-a doua caracteristică a teoriei Interdependența Complexă, *lipsa ierarhiei dosarelor aflate pe agenda bilaterale*, evoluțiile din perioada studiată relevă faptul că nivelul crescut de complexitate al problematicilor gestionate în comun de Moscova și Ankara face imposibilă ierarhizarea acestora. În termeni de cooperare, domeniul energetic a fost pentru o perioadă considerabilă de timp cel mai important subiect de pe agenda relațiilor bilaterale ruso-turce. Cu toate acestea, creșterea complexității relațiilor bilaterale ruso-turce a condus la existența în paralele a mai multor subiecte prioritare. Spre exemplu, odată cu achiziția de către Turcia a sistemului rus S-400, cooperarea din domeniul economic a fost secondată de cea din domeniul militar, existând astfel mai multe domenii de cooperare strategică.

În termeni de conflict, până la momentul izbucnirii Primăverii Arabe, principalul dosar de pe agenda relațiilor ruso-turce a cel al gestionării situației din Caucaz. Cu toate acestea, odată cu izbucnirea războiului din Siria și implicarea ulterioară a celor două state în conflictul din Libia agenda relațiilor bilaterale nu a mai fost dominată de un singur subiect. Având în vedere aceste evoluții, putem afirma că nivelul de complexitate al relației bilaterale ruso-turce este unul ridicat,

existând un număr mare de dosare de cooperare și conflict pe care cele două state le au de gestionat. Totodată, având în vedere dinamica regională ridicată și caracterul volatil al relației ruso-turce, relevanța unui dosar aflat pe agenda relației bilaterale ruso-turce poate fi surclasat în decurs de câteva zile de un altul. Astfel, putem confluția că raporturile dintre Federația Rusă și Turcia presupun existența mai multor dosare/problematici, care nu sunt organizate într-o ordine ierarhică.

Cât privește cea de-a treia caracteristică a teoriei Interdependența Complexă, *statele nu mai utilizează capacități militare împotriva altor actori regionali*, putem afirma aceasta este aplicabilă și relației bilaterale ruso-turce, însă cu câteva mențiuni. În pofida faptului că în perioada studiată s-a observat o intensificare a cooperării bilaterale, favorizată de proiectele energetice, au existat momente în care, deși temporar, Turcia și Federația Rusă au utilizat puterea militară una împotriva celeilalte. Un prim exemplu relevant este incidentul aviatic din noiembrie 2015, când Ankara a doborât avionul rus de vânătoare Suhoi Su-24, care a accesat fără autorizație spațiul aerian al Turciei. De asemenea, pe durata conflictului din Siria, Moscova și Ankara au utilizat puterea militară una împotriva celeilalte, prin *proxy*. Relevante în acest sens este și conflictul din Nagorno-Karabakh, unde forțele ruse s-au aflat în opoziție cu cele turce.

Având în vedere aceste evoluții, putem afirma că relația bilaterală ruso-turcă este doar parțial în acord cu cea de-a treia caracteristică a Interdependenței Complexe. Pe cale de consecință, concluzia care se desprinde în urma analizării relației bilaterale ruso-turce prin intermediul grilei de analiză propusă de Keohane și Nye este aceea că nu sunt întrunite condițiile pentru existența Interdependenței Complexe. Cu toate acestea, pe momente și problematici specifice între Federația Rusă și Turcia există un nivel ridicat de interdependență, care are potențialul de a se transforma în Interdependență Complexă. Pentru atingerea acestui deziderat, ar fi necesar ca modul de raportare al celor două state la dosarele de conflict gestionate în comun să fie unul diferit față de cel din prezent. Cu alte cuvinte, maniera de gestionare de către Moscova și Ankara a dosarelor de conflict ar trebui să conducă la o stare de echilibru care să nu permită izbucnirea unor conflicte de proporții, ori în eventualitatea izbucnirii acestora ele să nu impacteze într-o măsură covârșitoare relația bilaterală. Totodată, transformarea relației de interdependență în Interdependență Complexă ar presupune ca cele două state să identifice mecanisme de multiplicare a canalelor de contact și de creare a unui cadru instituțional care să faciliteze cooperarea. Atâta timp cât relația personală dintre lideri are o importanță majoră în

modul de purtare a relațiilor bilaterale, în dauna cadrului instituțional, relația dintre cele două state continuă să rămână fragilă și volatilă.

Cât privește gradul de dependență în relația bilaterală, în pofida faptului că Nye și Keohane susțin că interdependența nu presupune în toate situațiile existența unui echilibru perfect, în cazul relației ruso-turce Moscova deține un număr mare de pârpii de control în relația cu Turcia, în timp ce reciproca nu este valabilă. Având în vedere dependența Turciei de resursele de hidrocarburi importate din Federația Rusă și de balanța comercială favorabilă Federației Ruse, spațiul de manevră al Ankarei este relativ limitat. Acest aspect a fost vizibil pe durata Războiului Rece Ruso-Turc din perioada 2015-2016, când sancțiunile impuse de Federația Rusă au afectat într-o manieră considerabilă economia Turciei. În pofida faptului că Federația Rusă a continuat să violeze spațiul aerian turc și să lovească pozițiile din Siria ale forțelor susținute de Turcia, oficialii de la Ankara au făcut demersuri în vederea reluării relațiilor bilaterale, în special în domeniul economic.

Având în vedere specificul relației bilaterale ruso-turce și nivelul de interdependență existent în prezent între cele două state, izbucnirea unor crize de tipul celei din 2015-2016 generează pierderi pentru ambii actori. Cu toate acestea, Federația Rusă este avantajată, deoarece este mai puțin dependentă de Turcia decât viceversa, având posibilitatea de a se adapta rapid unor sancțiuni impuse de stul turc. Cât privește Turcia, așa cum au afirmat în repetate rânduri oficialii de la Ankara, dependența de resursele energetice furnizate de statul rus îi limitează pârghiile de influență în relația bilaterală. Cu toate acestea, având în vedere că Turcia face demersuri în vederea diminuării ponderii importurilor ruse de hidrocarburi, pe termen lung statul turc va avea posibilitatea să scadă dependența de Federația Rusă.

Privitor la nivelul de interdependență dintre cele două state, putem concluziona că Turcia este mult mai sensibilă și vulnerabilă în relația cu Federația Rusă decât viceversa. În termeni de sensibilitate, este de menționat că acțiunile ruse menite să pună în dificultate statul turc își ating cu rapiditate scopul, determinând Turcia să își modereze acțiunile împotriva Federației Ruse. Totodată, în termeni de vulnerabilitate, în prezent Turcia este vulnerabilă în fața acțiunilor ostile ale Federației Ruse, atât din punct de vedere economic, cât și strategic. Sistarea de către Federația Rusă a exporturilor de hidrocarburi ar conduce la generarea unei crize de proporții pentru statul turc, având în vedere că aproximativ 50% din consumul național de hidrocarburi este de proveniență rusă. Cât privește dimensiunea strategică, Turcia este vulnerabilă în fața

acțiunilor ostile ale Federației Ruse în teatre de operații precum Siria, deoarece Ankara nu are capacitatea să răspundă proporționat la agresiunile Moscovei. Asimetria structurală a raporturilor economice și strategice dintre Federația Rusă și Turcia limitează capacitatea de negociere a Ankarei în relația cu Moscova.

Cât privește testarea ipotezei³ cercetării, putem afirma că intensificarea cooperării în domeniul energetic dintre Federația Rusă și Turcia a condus la îmbunătățirea și consolidarea relației bilaterale. Nivelul ridicat de interdependență din domeniul energetic a impulsionat cooperarea dintre cele două state și în alte domenii, printre care și domeniul militar. În pofida aprofundării și creșterii complexității relației bilaterale ruso-turce, numărul mare de dosare de conflict existente pe agenda relațiilor bilaterale și lipsa unor pârghii de influență din partea Turciei nu a permis manifestarea Interdependenței Complexe între cele două state. Cu toate acestea, cooperarea ruso-turcă în domeniile energetic și militar a generat o serie de provocări pentru statele membre NATO. Cele mai relevante exemple în acest sens sunt gazoductul TurkStream 2 și afacerea S-400 Triumph.

Privitor la gazoductul TurkStream 2, prin participarea Turciei la operaționalizarea proiectului energetic, Ankara a contribuit într-o manieră considerabilă la promovarea intereselor strategice ale Kremlinului. În primul rând, cantitățile de gaze livrate prin intermediul gazoductului furnizează Federației Ruse resurse financiare importante cu care Kremlinul are posibilitatea să-și susțină economia națională (vizată de sancțiunile occidentale), să-și consolideze capacitățile militare, inclusiv din regiunea Mării Negre. În al doilea rând, având în vedere că TurkStream 2 ocolește teritoriul Ucrainei, Kremlinul are posibilitatea să sisteze exporturile de gaze prin rețeaua de transport ucraineană. Totodată, partea rusă are posibilitatea să exercite o mai mare presiune asupra statului ucrainean, inclusiv prin sistarea exporturilor de gaze, așa cum a procedat în 2006 și 2009. De asemenea, contextul îi permite Federației Ruse să susțină în continuare acțiunile ostile din estul Ucrainei, menținând astfel un nivel ridicat de instabilitate în apropierea granițelor NATO și UE.

În al treilea rând, TurkStream 2 permite Federației Ruse să crească cantitățile de gaz natural exportate în state din Europa, demers aflat în contradicție cu Strategia de Securitate

---

³ „Ulterior anului 2008, relația bilaterală ruso-turcă, în special cooperarea din domeniile energetic și militar, a favorizat manifestarea unei relații de Interdependență Complexă între cele două state, acestea fiind interesate să mențină status quo-ului regional și să-și consolideze parteneriatul. Această situație a generat provocări și/sau riscuri de securitate pentru partenerii Euro-Atlantici”.

Energetică a UE, care vizează scăderea ponderii importurilor de gaz de proveniență rusă. Totodată, TurkStream 2 reprezintă un instrument prin intermediul cărui Kremlinul are posibilitatea să-și mențină/consolideze influența în state din Europa și să aibă un ascendent asupra factorilor decizionali din aceste țări. Având în vedere aceste situații, putem concluziona că, prin participarea Turciei la proiectul TurkStream 2, Ankara a contribuit la creșterea influenței regionale a Federației Ruse, în dauna intereselor NATO și UE.

Cât privește cooperarea ruso-turcă în domeniul militar și principalul subiect de pe agenda relațiilor bilaterale – proiectul S-400 Triumph, putem afirma că acesta a generat tensiuni în interiorul NATO și temeri privind noi riscuri de securitate la adresa statelor membre. Extinderea parteneriatului ruso-turc din domeniul energetic în cel militar a evidențiat caracterul strategic al relației bilaterale ruso-turce. Indiferent de deciziile reale ale Turciei de a achiziționa sistemul rus de apărare aeriană S-400 Triumph, subiectul a generat tensiuni în interiorul Alianței și a condus la consolidarea imaginii de mare putere a Federației Ruse. Cu toate că statele membre NATO, în special SUA, au contestat acordul cu partea rusă, oficialii de la Ankara nu au ținut cont de opoziția exprimată de aliați. Situația a adus prejudicii de imagine organizației, deoarece a pus sub semnul întrebării unitatea blocului și loialitate Turciei față de NATO.

Mai mult decât atât, pe fondul refuzului Turciei de a renunța la sistemul S-400 Triumph, SUA a declanșat mai multe mecanisme de sancțiuni asupra statului turc, care a fost prevenit în repetate rânduri cu privire la riscurile de securitate pe care sistemul rus le poate genera împotriva infrastructurii militare a NATO. Pe baza aspectelor prezentate, am formulat următorul răspuns la prima întrebare⁴ de cercetare: relația dihotomică de cooperare-conflict dintre Federația Rusă și Turcia în Regiunea Mării Negre ulterior anului 2008 a facilitat creșterea gradului de co-dependență economică și strategică dintre cele două state, însă relația bilaterală dintre cele două state nu întrunește condițiile pentru manifestarea Interdependenței Complexe.

Cât privește cea de-a doua întrebare⁵ de cercetare, răspunsul este unul complex și nuanțat, fiind necesară o contextualizare. În mod categoric, intensificarea cooperării dintre Federația Rusă și Turcia a avut repercusiuni asupra modului de raportare a Turciei la relația cu partenerii Euro-Atlantici. Cel mai importat exemplu în acest sens este contractul S-400 Triumph, la care Turcia

---

⁴ A favorizat relația dihotomică cooperare-conflict dintre Federația Rusă și Turcia manifestarea Interdependenței Complexe la nivelul relației bilaterale dintre cele două state?

⁵ A influențat interdependența dintre Federația Rusă și Turcia, în domenii strategice, politicile și strategiile de politică externă ale statului turc, în special cele privitoare la relația cu partenerii Euro-Atlantici?

nu a renunțat, în pofida opoziției vehemente exprimate de aliați și a riscurilor de securitate invocate de aceștia. Totodată, interesul constant manifestat de Ankara în menținerea *status quo*-ului în Marea Neagră generează riscuri de securitate la adresa Alianțelor, deoarece permite consolidarea puterii și influenței regionale a Federației Ruse.

Cu toate acestea, procesul de deteriorare a relației dintre Ankara și Occident nu poate fi pus pe seama intensificării cooperării dintre Moscova și Ankara, deși aceste dinamici au avut o contribuție semnificativă. Mai precis, deteriorarea relației dintre Ankara și Occident a fost determinată de o serie întreagă de decizii ale Turciei care au favorizat apariția unor falii în relația cu partenerii Euro-Atlantici. Printre acestea se numără retorica cu valențe anti-occidentale a regimului Erdoğan și a partidului condus de acesta, activismul Turciei din Estul Mediteranei, relația conflictuală cu Grecia și Cipru etc.

Coordonatele relației bilaterale dintre Federația Rusă și Turcia se află în relație de dependență cu raporturile dintre cele două și Occident. Astfel, în condițiile deteriorării relațiilor cu Occidentul, cele două state au tendința să își potențeze reciproc interesele strategice și să aibă o abordare agresivă împotriva Vestului. Cu toate acestea, trebuie să avem în vedere că istoria recentă a relațiilor ruso-turce relevă nivelul ridicat de impredictibilitate al raporturilor bilaterale. Pe acest fond, există posibilitatea să asistăm în orice moment la evoluții care să potențeze dimensiunea conflictuală a relației dihotomice cooperare-conflict dintre Moscova și Ankara.

Principala limitare a cercetării pe care am realizat-o este faptul că, în pofida semnalării tendințelor de creștere a nivelului de interdependență dintre Federația Rusă și Turcă, nu se poate stabili cu exactitate raportul de cauzalitate dintre aceste evoluții și deciziile de politică externă ale statului turc care contravin intereselor partenerilor Euro-Atlantici.

Considerăm că o întrebare relevantă pentru o viitoare cercetare care să vizeze dinamica interdependenței dintre Moscova și Ankara ar putea fi: în ce măsură Turcia va tolera acțiunile ruse în regiunea Mării Negre în contextul operaționalizării proiectului Canal Istanbul și identificării unor surse alternative de aprovizionare cu resurse energetice?

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Austvik, Ole Gunnar și Rzayeva, Gulmira, *Turkey in the Geopolitics of Natural Gas*, Mossavar-Rahmani Center for Business & Government, Harvard Kennedy School, M-RCBG Associate Working Paper Series | No. 66, septembrie 2016.
- Baev, Pavel K. și Kirişci, Kemal, *An ambiguous partnership - The serpentine trajectory of Turkish-Russian relations in the era of Erdoğan and Putin*, Center on the United States and Europe (CUSE) at Brookings, Turkey Project Policy Paper, nr. 13, septembrie 2017.
- Bal, Jamelee, *Turkey's pursuit of nuclear energy. A case study of the Akkuyu nuclear power plant*, The Institute for Middle East Studies, The Elliott School of International Affairs, The George Washington University, November 2015.
- Balcı, Ali, și Çelik, Cahit, *Turkey's Military Power in The 2000s: An Assessment for Measurement Methods*, Turkish Policy Quarterly, volumul 18, numărul 2, 2019.
- Bechev, Dimitar, *Turkey and Black Sea Security: Ten Years After the War in Georgia*, Atlantic Council, 08 august 2018, [Online] Disponibil la: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/turkey-and-black-sea-security-ten-years-after-the-war-in-georgia>, [Accesat la data de: 12 decembrie 2020].
- Bechev, Dimitar, *Ukraine-Turkey cooperation has its limits*, 18 aprilie 2021, [Online] Disponibil la: <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/4/18/ukraine-turkey-cooperation-has-its-benefits-but-also-limits>, [Accesat la data de: 08 iunie 2021].
- Borshchevskaya, Anna, *Russia and Turkey in Nagorno-Karabakh: A Recipe for Long-Term Instability*, 30 octombrie 2020, The Washington Institute for Near East Policy.
- Bourgeot, Remi, *Russia-Turkey - A relationship shaped by energy*, Institut français des relations internationales, martie 2013.
- Brătianu, Gheorghe I., *Marea Neagră - De la origini până la cucerirea otomană*, Volumul I, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988.
- Celikpala, M., *Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region*, "Southeast European and Black Sea Studies", 10(3), 2010.
- Cooper, Richard N., *Economic Policy in an Interdependent World: Essays in World Economics*, MIT Press Ltd., februarie 1986.
- Copeland, Dale, *Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations*, International Security, 20 (4), Spring 1996.

- De Haas, Marcel, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century*; Putin, Medvedev and Beyond, Editura Routledge, Abingdon, 2010.
- Devlen, B., *Don't Poke the Russian Bear: Turkish Policy in the Ukrainian Crisis*, Norwegian Peace-Building Resource Center Policy Brief, mai 2014.
- Ereker, Fulya și Özer, Utku, *Crimea in Turkish-Russian Relations: Identity, Discourse, or Interdependence?*, Athens Journal of Social Sciences- Volume 5, Issue 4, octombrie 2018.
- Erşen, Emre, *The Transatlantic Dimension of Turkey's Strategic Rapprochement with Russia: The Turkish Perspective*, în *Turkey and Transatlantic Relations*, Center for Transatlantic Relations, The Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, Washington DC, 2017.
- Flanagan, S, et al., *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*, RAND Corporation, 2020.
- Genest, Marc A., *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations* Belmont, Thomson & Wadsworth, Belmont, 1996.
- Goff-Taylor, Moira, *Why Turkey Needs Russia*, Wilson Center, Middle East Program, septembrie 2017, [Online], Disponibil la: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/why_turkey_needs_russia_-_goff-taylor.pdf, [Accesat la data de: 02.03.2021].
- Gorianow, Serge, *Le Bosphore et les Dardanelles: etude historique sur la question de Detroits*, Plon-Nourrit et Cie, Paris, 1910.
- Gulmez, Didem Buhari, *The resilience of the US-Turkey alliance: divergent threat perceptions and worldviews*, Contemporary Politics, 09 iunie 2020, [Online] Disponibil la: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13569775.2020.1777038?scroll=top&needAccess=true>, [Accesat la data de: 05 aprilie 2021].
- Güney, Nurşin Ateşoğlu, *Where Does Turkey Stand in the Quest for Civilian Nuclear Energy in the Middle East?*, in PERCEPTIONS, JOURNAL OF INTERNATIONAL AFFAIRS, Center for Strategic Research, Summer-Autumn 2017 Volume XXII - Number 2-3.
- D'Encausse, Hélène Carrère, *Imperiul Eurasiei: o istorie a Imperiului Rus de la 1552 până astăzi*, trad. Anca Irina Ionescu, Orizonturi, București, 2008, [titlu original: Hélène Carrère d'Encausse, L'Empire d'Eurasie: une histoire de l'Empire russe de 1552 a nos jours, Fayard, Paris, 2005].

- Hovsepian, Levon, *Turkey and Russia: Military-Technical Cooperation Today and Tomorrow*, Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, vol. 12, nr. 3, 2011.
- Ilmaz, Ziya și Yilmaz, Sunnaz, *Turkey and Russia in shifting global order*, Routledge, Third World Quarterly, 30 noiembrie 2015.
- Insinna, Valerie, *Here's why training for Turkish F-35 maintainers will proceed despite pause for Turkey's student pilots*, 11 iunie 2019, [Online], Disponibil la: <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/paris-air-show/2019/06/11/heres-why-training-for-turkish-f-35-maintainers-will-proceed-despite-pause-for-turkeys-student-pilots/>, [Accesat la data de: 23.09.2020].
- Isachenko, Daria, *Turkey–Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh, Militarised Peacebuilding with Implications for Conflict Transformation*, German Institute for International and Security Affairs, NO. 53, noiembrie 2020.
- Karaosmanoğlu, Ali, Kibaroglu, Mustafa, *Post-Cold War Defense Reform: Lessons Learned in Europe and the United States*, East West Institute, Brassey's, New York, 2003.
- Kardaş Şaban, *Turkey-Russia energy relations*, International Journal, Winter 2011-12.
- Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Brown & Co., Boston, 1977.
- Keohane, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984).
- Keohane, Robert, *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Keohane, Robert, Martin, Lisa L., „*The Promise of Institutional Theory*”, International Security, 20 (1), 1995.
- Keohane, Robert, Nye, Joseph, *Power and Interdependence*, Longman, Boston, 2012.
- Kortunov, Andrey, *Russia–Turkey Relations Need a Stronger Foundation*, Russian International Affairs Council, 08 august 2018, [Online], Disponibil la: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-turkey-relations-need-a-stronger-foundation/>, [Accesat la data de: 10.02.2021].
- Köstem, Seçkin, *The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence*. Perceptions: Journal of International Affairs, 23(2), 2018.

- Larrabee, Stephen F., *Turkey's Main Security Drivers in Eurasia*, în Valeria Talbot și Paolo Magri, *Turkey: Towards a Eurasian Shift?*, Italian Institute for International Political Studies, Milano, 2018.
- Lieven, Dominic, “*Dilemmas of Empire 1850-1918. Power, Territory, Identity*”, în *Journal of Contemporary History*, vol.34, nr. 2, aprilie 1999.
- Malița, Mircea și Dungăciu, Dan, *Istoria prin ochii diplomatului. Supraviețuirea prin diplomație, “deceniul deschiderii”(1962-1972) și crizele globale*, Editura RAO , București, 2015.
- Masumova, Nigyar, *Russia and Turkey: Resetting Economic Partnership*, în DEEPENING RUSSIA-TURKEY RELATIONS, nr. 41/2019, Russian International Affairs Council and The Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, Moscova, 2019.
- Masumova, Nigyar, *Turkey's Foreign Trade as a Driver of Economic Development*, MGIMO Review of International Relations, 2016.
- McMeekin, Nesrin Ersoy, *Turkey's Relations with the Bolsheviks (1919-1922)*, Bilkent University Ankara, mai 2017.
- Mikhelidze, Nona, et. al., *The Moscow-Ankara Energy Axis and the Future of EU-Turkey Relations*, FEUTURE Online Paper No. 5, septembrie 2017.
- Naset, Siri, et. al., *Turkey's international relations*, Chr. Michelsen Institute, Report R 2019:2.
- Öncel, Abidin și Liapina Liudmila, *The effects of Turkish-Russian political relations on bilateral trade balance: Cointegration and causal analysis*, în *Theoretical and Applied Economics* Volume XXV (2018), No. 1(614), Spring.
- Pașcu, Ioan Mircea, *Pașcu: security challenge in Black Sea cannot be ignored or left entirely to Nato*, European Parliament (News), 11 iunie 2015, [Online], Disponibil la: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/world/20150605STO63325/pascu-black-sea-security-challenge-cannot-be-ignored-or-left-entirely-to-nato>, [Accesat la data de 16 mai 2021].
- Rana, Waheeda, *Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts*, *International Journal of Business and Social Science*, Vol.6 No.2, Februarie 2015.

- Keohane O., Robert, “*International Liberalism Reconsidered*,” Robert O. Keohane (ed.), *Power and Governance in Partially Globalized World* (London, New York: Routledge, 2002).
- Seçkin, Köstem, *The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence*, în Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey Report nr. 41/2019, Moscova, 2019.
- Socor, Vladimir, *Turkey Stalls NATO, Clings to Defunct Status Quo in the Black Sea*, Eurasia Daily Monitor Volume: 15 Issue: 116, 02 august 2018, [Online] Disponibil la: <https://jamestown.org/program/turkey-stalls-nato-clings-to-defunct-status-quo-in-the-black-sea/>, [Accesat la data de: 02 iunie 2021].
- Şahin, Selin, *Sustainability of the Strategic Partnership between Turkey and Russia*, İhsan Doğramacı Bilkent University, Department of International Relations, Ankara, mai 2019.
- Talbot, Valeria, *Turkey and China: Towards a Stronger Partnership?*, în Valeria Talbot și Paolo Magri, *Turkey: Towards a Eurasian Shift?*, Italian Institute for International Political Studies, Milano, 2018.
- Tirman, John, *Spoils of War: The Human Cost of America's Arms Trade*, New York: Free Press, 1997.
- Vasiliev, Alexander, *The Black Sea Region in Turkish Foreign Policy Strategy: Russia and Turkey on The Black Sea*, Carnegie Moscow Center, Russian Expert Group, Report No. 2010/2, [Online], Disponibil la: http://carnegieendowment.org/files/Turkey_black_sea_report_eng.pdf, [Accesat la data de: 19.01.2017].